

رئیس علی دلواری

تجارب نظامی بریتانیا و مقاومت جنوب

سید ماسح حسینی

سرشناسه	: یاحسینی، قاسم، ۱۳۴۴-
عنوان و نام پدیدآور	: رئیس علی دلواری: تجاوز نظامی بریتانیا و مقاومت جنوب/ قاسم یاحسینی
مشخصات نشر	: تهران: شیرازه کتاب ما، ۱۳۹۵
مشخصات ظاهری	: ۲۰۸ ص: ۱۴/۵، ۲۱/۵ س. م
فروست	: مجموعه تاریخ معاصر ایران، ۱:
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۱۴-۲۳-۷
فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: چاپ قبلی: پردیس دانش، ۱۳۸۷
یادداشت	: کتابنامه: ۱۹۷-۱۹۹؛ همچنین به صورت زیرنویس
یادداشت	: نمایه
عنوان دیگر	: تجاوز نظامی بریتانیا و مقاومت جنوب
موضوع	: رئیس علی دلواری، ۱۳۰۳-۱۳۳۳ق
موضوع	: قیام تنگستان، ۱۳۳۳، ۱۹۱۴-۱۳۴۴ق - جنبشها و قیامها
موضوع	: Iran—History—Qajars, 1779-1925—Protest movements
موضوع	: بوشهر—تاریخ—۱۳۲۳-۱۳۳۳ق
موضوع	: Busher(Iran)—History—1905-1915
رده بندی کتبه	: DSR ۱۴۶۱/۲ ی ۱۳۹۵
رده بندی	: ۹۵۵/۰۵۲۰۴۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۲۹۰۶۰۷

رئیس علی دلواری

تجاوز نظامی بریتانیا و مقاومت جنوب

نویسنده: سید قاسم یاحسینی

طراح جلد: پردیس خرمی

انتشارات: شیرازه کتاب ما

چاپ: پردیس دانش

طراح جلد: ابراهیم اسکافی

تیراژ: ۵۵۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۵

حق چاپ و نشر محفوظ است.

تهران، صندوق پستی: ۱۱۱-۱۳۱۴۵

تلفن: ۸۸۹۵۲۲۹۷ - فکس: ۸۸۹۵۱۶۹۱

همراه: ۰۹۳۶۹۵۰۰۱۸۲

سایت: www.shirazehketab.net

فهرست

- فهرست نقشه‌ها ح
- یادداشت دبیر مجموعه ج
- فصل اول - نخستین رویارویی‌ها ۵

مسئله هرات؛ تدارک اشغال؛ مقاومت عمومی؛ اختلافات مجدد ایران و انگلیس؛ و شهر، هجوم مجدد؛ سرآغاز حمله؛ مقاومت تنگستانی‌ها در قلعه ریشه‌ر؛ بوشهر؛ اقدامات انگلیسی‌ها پس از اشغال بوشهر
- فصل دوم - رئیس‌ال دلواری ۴۵

جغرافیای تاریخی دلواری. خاندان رئیس‌علی؛ مشروطه جنوب؛ انقلاب بوشهر؛ در تعقیب رئیس‌علی؛ لشکر شاه‌نظام‌الملطنه به تنگستان؛ چیرگی بریتانیا
- فصل سوم - تهاجم نظامی بریتانیا ۹۱

حضور نظامیان انگلیس در بوشهر؛ حوزه‌ای قورت؛ رویارویی علمای بوشهر و رئیس‌علی با انگلیس؛ اتحاد خوانین؛ ماجراهای بازداشت قنصل آلمان؛ حمله و ضد حمله
- فصل چهارم - مقاومت جنوب ۱۲۷

واسموس؛ زدوخورد های پراکنده؛ بوشهر در تصرف انگلیس؛ بازتاب کشته‌داری خبر اشغال بوشهر؛ دلواری، خط اول مقاومت
- فصل پنجم - آخرین نبرد ۱۶۵

شب؛ خبر آمد که تنگستان بهار است؛ نبرد کوه‌گری؛ پایان ماجرا
- منابع ۱۹۱
- فهرست اعلام ۱۹۹

فهرست نقشه‌ها

۲۳	۱. نقشهٔ بو شهر
۱۳۵	۲. نقشهٔ عملیات دلوار
۱۵۴	۳. نقشهٔ دشتی و دشتستان و تنگستان

www.ketab.ir

یادداشت دبیر مجموعه

هشتمین گام که در تابستان ۱۹۱۴ اطریش بر علیه صربستان اعلام جنگ داد و به تدریج تعادلی از دیگر قدرت‌های اروپایی در حمایت از یکی بر ضد دیگری وارد کار شدند، هیچ‌یک نتوانستند بر این رویارویی به چنان نبردی طولانی و خانمان‌برانداز تبدیل شود که در پایان فقط از سه امپراتوری اطریش و روسیه و عثمانی نشانی برجای نماند که یعنی در وقت‌های به ظاهر پیروز جنگ - فرانسه و بریتانیا - نیز هیچ‌گاه نتوانند نیروی پیشین خود را بازیابند.

در ایران نیز که در مجموع در حاشیه تحولات جنگ قرار داشت نیز مدت‌زمانی طول کشید تا گسترش تدریجی ایجاد این جنگ وسیع و همه‌جانبه تأثیر خود را بر روابط داخلی و خارجی کشور نشان دهد. مهمترین اثر ناشی از این دگرگونی آن بود که با درگیری فزاینده روسیه و بریتانیا در رشته نبردهای سنگین و گسترده‌ای که در جبهه‌های جنگ جریان داشت، چیرگی کم‌وبیش کاملاً آن دو بر مقدرات ایران مختل شد و با این دگرگونی تمامی آن نیروهای داخلی که تپش از این گشایش در زیر بار حضور نظامی و سیاسی روس و انگلیس از تلاش و تأثیر فرمانده بودند، از نو به حرکت درآمدند.

اگرچه این حرکت در مجموع حرکتی بود استقلال‌طلبانه، یعنی سعی و تلاشی در بهره‌برداری از فرصت حاصله در کوتاه کردن دست روس و انگلیس از ایران، ولی وجه بیان یکدست و هماهنگی نیافت. گذشته از اختلاف نظری اساسی میان ملت‌یون، که برخی پذیرش حمایت و پشتیبانی آلمان و متحد محلی‌اش، عثمانی و لهذا رویارویی صریح و آشکار با روسیه و بریتانیا را توصیه می‌کردند و گروهی که چنین رویارویی مستقیمی را مصلحت‌ندانسته، فرصت را برای کسب امتیاز بیشتر از آن دو مغنم می‌دانستند، که روی هم رفته جنبه‌ای محدود و منحصر به مباحث جاری در

سطح رهبری نیروهای سیاسی کشور داشت، بستر اصلی این ناهماهنگی را منافع متفاوت و گاه متعارض گروه‌های متعدد عشیره‌ای و محلی در سطح کشور تشکیل می‌داد.

یکی از مزایای اصلی قیام رئیس علی دلواری آن است که این حرکت مهم تاریخی را در چارچوبی متناسب با درک و جوه مختلف آن طرح کرده است. نویسنده گذشته از اشاره به سنت دیرینه مردم جنوب ایران در رویارویی با حضور و مداخلات دول بریتانیا در خلیج فارس که بخش مهمی از نهضت استقلال طلبانه ایران معاصر را تشکیل می‌دهد، بر آن بوده است با توضیح نحوه شکل‌گیری اقتدار رئیس علی در چارچوب حکم‌ها و برخوردهای محلی تنگستان در سالهای مقارن با نهضت مشروطه، در چگونگی فعالیتهای او در مراحل نخست جنگ اول جهانی نیز تصویر روشن‌تری به دست دهد. چرا که درک و فهم این دوره از تاریخ ایران که به جهت ابعاد حماسی و ملی آن کم‌وبیش مورد توجه بوده‌اند، بدون شناخت زمینه‌های شکل‌گیری آنها در خلال مراحل پیشین — که کمتر مورد بحث قرار داشته‌اند — میسر نیست و باید امید داشت که در شناخت و بررسی دیگری حرکت‌های مشابه ایرانیان در آن دوره از فعالیت‌های شیخ حسین خان باکوئی، غضنفرالسلطنه برازجانی و زایرخضرخان در دیگر نقاط دشتستان و تنگستان گرفته تا جنگ‌های گسترده‌ای که در نواحی غرب و شمال غرب ایران بر ضد قوای روسیه جریان داشت نیز روش مشابهی در پیش گرفته شود.

پیشگفتار

رئیس علی دلواری برای مردم ایران مخصوصاً اهالی جنوب، نامی است آشنا و تا آنجا که با خاطره مبارزه علیه استعمار انگلیس، طی هشتاد و اندی سال که از مرگ او سپری شده، چندین مقاله، کتاب و یک سریال تلویزیونی درباره او نوشته یا ساخته شده است. بنابراین علی القاعده بایستی نقطه ابهامی در باب زندگی، مبارزه و مرگ زودرس و نابینا شدن او، وجود نداشته باشد و مورخان و نویسندگان نسل پیش، همه این زوایا را زیر ذره بین تحقیق روشن کرده باشند؛ ولی چنین نیست، نه تنها هنوز یک بررسی جامع در این باب تألیف یا منتشر نشده، بلکه شخصیت شاخص وی نیز در انبوهی از توصیف‌های اغراق آمیز و لغاظی‌های تهی از معناگم شده است.

در پژوهش حاضر تلاش شده تا با تکیه بر اسناد و مدارک، کتاب‌های منتشر شده و رساله‌های خطی، روزنامه‌ها، آرشیوها، گفتگوها و خاطرات شفاهی و به دور از هرگونه اغراق و گزافه رندگی، مدارک و اسنادی که در بررسی شده و در چارچوب رویارویی تاریخی مردم جنوب ایران بر ضد مداخلات امپریالیستی بریتانیا در سده‌های معاصر مورد توجه قرار گیرد.

دفتر حاضر شامل یک پیشگفتار و پنج فصل است. در فصل اول خواننده با پیشینه تاریخی مقاومت مردم بوشهر و تنگستان علیه استعمار انگلیس آشنا می‌شود. این بخش گرچه ارتباط مستقیمی با زندگی و مبارزات رئیس علم دلواری ندارد، اما پس زمینه قیام او را به خوبی نشان می‌دهد و آشکار می‌کند که چه اوضاع تاریخی و اجتماعی و بر کدامین زمینه، رویارویی دولت بریتانیا با این بخش را نه می‌توان تاریخ سیاسی و اجتماعی معاصر بوشهر و تنگستان محسوب داشت و نه حتی تاریخ حضور انگلیسی‌ها در این منطقه؛ این دو موضوع چنان گسترده و متنوع هستند که باید در پژوهش‌های مستقل دیگری به آن‌ها پرداخت. در دو فصل اول این کتاب تنها به ارائه شمه‌ای از حضور نظامی انگلیسیان در بوشهر اکتفا شده است. نخستین رویارویی ارتش انگلستان با مردم بوشهر و تنگستان در

سال ۱۲۵۵ هـ. ق. / ۱۸۳۸ م. رخ داد. در این رویارویی حضور و رهبری آیت‌الله شیخ حسن آل‌عصفور مجتهد برجسته و مبارز بوشهری، از جمله موضوع‌هایی است که مورد توجه و تأکید قرار گرفته است.

فصل دوم به ماجرای نبرد دوم مردم بوشهر با انگلیسی‌ها در سال ۱۲۷۳ هـ. ق. / ۱۸۵۶ م. اختصاص دارد که در آن مقاومت سپاهیان تنگستانی در نبرد علیه دشمن خارجی تشریح گردیده است.

در فصل دوم جغرافیای تاریخی دلواری از بدو تأسیس تا آغاز جنگ جهانی اول شرح داده شده است و ادامه مطلب به سرگذشت نسب، محیط خانوادگی و والدین رئیس‌علی دلواری اختصاص دارد که در آن سوابق خانوادگی رئیس‌علی از هنگام مهاجرت از ندرآباد ممسنی تقریباً در ۲۰۰ سال پیش، مورد بررسی قرار گرفته است.

در ادامه شرح زندگی و نکات پوهای سیاسی و اجتماعی رئیس‌علی از انقلاب مشروطه تا جنگ جهانی اول، مرآه‌ای که یکی از تاریک‌ترین و در عین حال جالب‌ترین قسمت‌های زندگیم را به ما پرفراز و نشیب رئیس‌علی است.

نخستین درگیری رئیس‌علی دلواری با نیروهای انگلیسی در سال ۱۳۳۱ هـ. ق. / ۱۹۱۲ م. و علت و انگیزه این درگیری از جمله مطالب این فصل است. تلاش قابل تحسین رئیس‌علی در ایجاد اتحاد بین سران و حاکمان محلی به مواضع انگلیسی‌ها و دول متحد (روس و فرانسه) در آستانه جنگ جهانی اول از فصل سوم کتاب است. در خلال این فصل اطلاعاتی نیز در باب بوشهر در آستانه جنگ جهانی اول و ماه‌های نخستین جنگ ارائه شده است. و همچنین سعی شده است تا تکیه بر منابع موجود کسلی ماجرای اشغال بوشهر و جنگ دلواری بدون درگیر شدن با عراق و بزرگ‌نمایی، بازنویسی شود. درباره جنگ دلواری در میان تاریخ‌نویسان قبل، گزافه‌نویسی‌های فراوان صورت گرفته که هدف از آن نیز بزرگ‌نمایی دادن ماجرا بوده است، حال آنکه واقعیت بی‌نفسه و بدون رنگ‌آمیزی نیز خود بزرگ است و بی‌نیاز از خیال و افسانه و شعارپردازی.

و بالاخره آخرین فصل کتاب که به بررسی و تحلیل ماجرای رازگونه و پرابهام کشته شدن رئیس‌علی و عوامل پشت پرده آن و همچنین بازتاب آن در سطح ایران اختصاص دارد. در این فصل نظریه‌های مختلفی که در باب عامل یا عاملان قتل رئیس‌علی، ارائه شده مورد نقد و بررسی قرار گرفته است. البته در این باب

هنوز سخن ناگفته فراوان است و باید در مجال دیگری به تفصیل به آن پرداخت و برخی زوایای ناگفته در این دفتر را نیز روشن کرد. ماجرای جنگ فاجعه‌بار «کوه کزی»، و چگونگی لغو حکومت نظامی بریتانیا در بوشهر پایان‌بخش فصل پنجم است.

از فرانسیس بیکن سخن پرمغز و آموزنده‌ای نقل شده که تکرار آن در اینجا مفید می‌باشد: «ما کوتوله‌هایی هستیم که بر شانه غول‌ها ایستاده‌ایم. از این روی از آنان بزرگ‌تر به نظر می‌رسیم. بی‌گمان اگر پژوهش‌های مردان بااهمیتی همچون مرحوم محمد حسین رکن‌زاده آدمیت و آقای علی‌مراد فراشبندی نبود امروز هرگز توفیقات کنونی در زمینه تألیف و تدوین زندگی رئیس علی دلواری نصیب ما نمی‌گشت. همت این دو محقق سختکوش و زحمتکش اولین و مهم‌ترین دستمایه در تدوین دو جلد «بوشهر» است و جا دارد زحمشان را پاس داریم. علاوه بر این در قدردانی از اساتید و محبت‌رانی که نگارنده را در این بررسی یاری دادند جای آن دارد از جناب حاج‌الاسلام آقا سید محمدحسن نبوی رئیس محترم مرکز مطالعات بوشهرستان تشکر گردد که علاوه بر بیان مطالب ارزنده بسیار (به‌صورت مصاحبه) اجازه استفاده از آرشیو مرکز مطالعات بوشهرشناسی را به من دادند. آقای مسعود کوهستانی نیز با دقت و حوصله زحمت استنساخ اخبار جراید و روزنامه‌های منتشره در تهران در ماه‌های نخست جنگ بین‌الملل اول را متقبل شدند. از این بزرگواران تشکر و قدردانی می‌نمایم.

در پایان از کلیه خوانندگان تقاضا دارم تا هرگونه خطای تاویل نادرست را تذکر داده و اگر سند و مطلب جدیدی سراغ داشتند که نگارنده از آن غافل مانده باشد لطف کرده آن را به آدرس ناشر ارسال دارند تا انشاءالله در چاپ بعدی بعد از ذکر مأخذ مورد استفاده قرار گیرد.

بندر بوشهر - تابستان ۱۳۷۵

سید قاسم یاحسینی